

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

X. 1923.

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1923.

**Over onze oudste grafelijk-Hollandsche munten,
waaronder enkele, die met vrome doeleinden
moeten zijn geslagen.**

De rangschikking der oudste muntjes van het graafschap Holland en Zeeland zou met succes kunnen worden herzien, daar de daarvoor benoodigde gegevens in hoofdzaak zijn geleverd. Toch niet voor alle, want er blijft, om maar iets te noemen, in het muntwezen van graaf WILLEM V uit het Beiersche huis nog veel duisters op te helderen; van verschillende stukken is het namelijk onzeker of ze door dezen, dan wel door WILLEM VI zijn gemunt. De methode, door HOOFT VAN IDDERINGE bij het bestemmen van onzekere munten gevolgd, namelijk door ze te vergelijken met vroegere munten en met die van tegelijkertijd regeerende vorsten, en daarbij te letten op details, als lettervormen, bijzondere teekens, figuren, enz., zou ook hier van dienst kunnen zijn. In hoofdzaak zijn het drie numismaten geweest — wij tellen hier niet mede, hen die geheel onbekende Hollandsche munten in diverse periodieken en catalogi hebben beschreven en afgebeeld — die zich met ernst hebben toegelegd op de bestudeering en op de indeeling der oudste muntjes van Holland en Zeeland. Wij bedoelen de muntkundigen VAN DER CHIJNS,

HOOFD VAN IDDEKINGE en S. WIGERSMA. Aan den eersten hebben wij een groot standaardwerk te danken, zeer talrijke afbeeldingen en omschrijvingen van munten bevattende, die, alhoewel verre van compleet, toch een ruim overzicht geven van hetgeen in den grafelijken tijd is gemunt. De waarde ervan wordt verhoogd door ontelbare muntordonnanties en andere oorkonden, die den tekst vergezellen. Daardoor is het thans mogelijk, een goed overzicht te krijgen over het muntwezen dier tijden. Dit geldt evenwel niet voor de kleine muntjes — deniers, kopjes en obolen — van de graven der beide oudste vorstenhuizen. VAN DER CHUJS, die van 1802—1867 leefde, heeft getracht ze zoo goed mogelijk te rangschikken, maar is er slechts gedeeltelijk in geslaagd. Wij moeten echter bedenken, dat de beantwoording van de prijsvraag door TEYLER's tweede genootschap uitgeschreven, namelijk eene zoo uitvoerige mogelijke beschrijving met afbeelding te geven der munten onzer voormalige hertogen, graven, heeren en steden, een reuzenarbeid is geweest, die den schrijver veel zorg en teleurstelling heeft bereid en waaraan hij vermoedelijk zijn zwak gezicht op lateren leeftijd zal hebben te danken gehad. Het moet hem inderdaad aan tijd hebben ontbroken, om de munten nog meer, dan hij reeds deed, in bijzonderheden na te gaan. Zijn grootste verdienste is geweest het materiaal te hebben geleverd, waarop anderen konden voortbouwen. Dit is ten deele beproefd door den Groningschen numismaat HOOFD VAN IDDEKINGE (1842—1881) en door den ons bekenden en steeds betreurden S. WIGERSMA Hz. De eerste dezer twee bekwame numismaten heeft in de *Revue belge* van 1874 een merkwaardige studie geleverd over een verbeterde

indeeling der oudste Hollandsche muntjes, en is daar, naar onze meening, volkomen in geslaagd.

WIGERSMA, daarentegen, heeft zich verdienstelijk gemaakt door het bewijs te leveren dat onze eerste graven geen penningen of deniers, maar, wat het gewicht betreft, halve en kwartpenningen — obolen en halve obolen — hebben gemunt. Aan een onderlinge rangschikking dezer munten zijn WIGERSMA's studies ¹⁾ niet gewijd geweest. In zijne op dit gebied betrekking hebbende artikelen, heeft hij de kleine muntjes der eerste graven niet naar de verbeterde indeeling van HOOFT gerangschikt, wel een bewijs, dat diens merkwaardig artikel in de *Revue belge* nog niet bij allen weerklank heeft gevonden. Dat is jammer, want HOOFT's arbeid is inderdaad een stap vooruit in het ontwarren van de moeilijkheden bij het bestemmen van gelijksoortige munten. Bij de bewerking van zijn artikel heeft HOOFT in hoofdzaak den beroemden Belgischen numismaat JOACHEM LELEWEL tot gids genomen. Deze, Pool van geboorte, heeft namelijk in zijn vermaard geworden *Numismatique du moyen-âge, considérée sous le rapport du type, Paris 1835*, een middel aan de hand gedaan om oogenschijnlijk onbestembare munten door vergelijking en door onderzoek naar het oertype, waarnaar de munt kan zijn verbasterd of ontleend, met zekerheid te verklaren. Inderdaad gelukt het somtijds de afleiding van een eigenaardig munttype uit vroegere te verklaren of door vergelijking van in ge-

¹⁾ *Eenige aantekeningen over de Nederlandsche en in het bijzonder over de Friesche Muntgeschiedenis. Tijdschrift 1906 2de afd. en Muntvondsten van vroeg--13de-eeuwsche halve obolen in de Vrije Fries, deel XXI, afl. 1. 1909.*

bruik geweest zijnde lettersoorten enz., het tijdperk van een raadselachtige munt te bestemmen. Om maar één voorbeeld te noemen, blijkt het zoogenaamde Henegouwsche monogram of kenteeken, na vele verbasteringen te zijn ondergaan, te zijn afgeleid van een verdubbeling van den Karolingischen vierzuiligen tempel. Plaatsgebrek maakt, dat wij hier niet verder op kunnen ingaan.

HOOFD VAN IDDEKINGE heeft met dit hulpmiddel in de hand de oudste Hollandsche muntjes opnieuw gerangschikt. Hij vergeleek de typen der hoofden, letters enz. met die der omliggende landen: Utrecht, Gelderland, Brabant en Vlaanderen en kwam daarbij tot merkwaardige resultaten, die hij in zijn aangehaald artikel in de *Revue belge* heeft neergelegd. Zoo worden de muntjes VAN DER CHUIS pl. I, n°s 1 en 2 door dezen aarzelend aan DIRK VI toegekend, door HOOFD aan een gelijknamigen graaf van Kleef toegewezen.

HOOFD verdeelde de kleine deniers ¹⁾ in twee hoofdgroepen. De eerste, tevens de oudste, is aan de volgende teekenen kenbaar:

Het borstbeeld wordt van ter zijde gezien, het is steeds rechtsgewend, de naam van den graaf is voluit geschreven, terwijl de titel «Comes Hollandie» ontbreekt.

Deze serie omvat de muntjes van DIRK VII (1190—1203) VAN DER CHUIS, pl. I, n°s. 1 en 2 en pl. XXXV, n°. 7;

¹⁾ Wij volgen hier de benamingen van penning of denier en obool door VAN DER CHUIS aangegeven, omdat het niet zeker is, dat deze stukjes onder de namen van halve en kwartpenning zijn in omloop geweest. Het is echter door WIGERSMA bewezen, dat deze muntjes het gewicht hebben gehad van halve en kwart penningen. Deze laatste komen ook voor onder den naam van fertones.

van WILLEM I (1203—1223) pl. I, n°s. 1 en 2, pl. II, n°. 3, pl. XXXVI, n°. 7; van FLORIS IV (1223—1235) pl. I, n°s 1—13, pl. II, n°s 1—7, pl. XXXV, n°s. 5 en 6 en pl. XLIII, bijgevolg ook de muntjes door VAN DER CHINS aan FLORIS III toegekend.

De tweede groep onderscheidt zich van de eerste, door dat het hoofd van den graaf links is gewend, de naam van den vorst is niet meer voluit, maar slechts door de beginletter aangegeven en door het voorkomen van de woorden «comes Hollandie». Deze tweede groep omvat de muntjes van WILLEM II (1235—1256), FLORIS VAN HOLLAND als regent en als voogd (1247—1256—1258), OTTO VAN GELDER (1258—1266) FLORIS V (1266—1296), en van JAN II (1299—1304). De kopjes van JAN I worden door HOOFT geheel uitgeschakeld, omdat deze vorst 14 à 15 jaar oud zijnde, toen zijn vader in 1296 overleed, nooit zelf heeft geregeerd, daar hij reeds in 1299 is gestorven. Ook de obool (halve obool volgens WIGERSMA) van OTTO VAN GELDER, wordt door HOOFT aan een graaf van Kleef toegekend.

Bij deze tweede groep behooren eveneens de muntjes van graaf WILLEM III (1304—1337).

Enkele der bovengenoemde vorsten hebben, behalve heele, ook halve deniers of obolen geslagen, die wij op pl. I hebben doen afbeelden en weldra in dit artikel zullen beschrijven.

Door FLORIS III zouden dus, volgens HOOFT, gene munten zijn geslagen. Het is bijgevolg DIRK VII geweest, met wien de Hollandsche muntslag is aangevangen. De redenen, waarom aan FLORIS IV zoowel de muntjes met het korte als met het lange kruis worden toegekend, zijn in hoofdzaak deze: bij onder-

linge vergelijking wijzen de beide typen op een gemeenschappelijke afkomst, «c'est à dire cette qualité qu'on a coutume de nommer la même fabrique». De stukjes met het korte kruis passen zich bij die van FLORIS' voorganger WILLEM I aan, zijn bijgevolg de oudste, de met het kruis het omschrift doorsnijdende komen daarentegen met den muntslag van FLORIS IV's opvolger WILLEM II overeen.

De bekende muntvondst van Beekbergen in 1860 ¹⁾ komt dit inzicht, zegt HOOF, versterken. De munten dier vondst moeten vóór 1240 en na 1237 zijn begraven geweest. Ze bestond, behalve uit Utrechtsche, Geldersche en andere Hollandsche munten, slechts uit deniers van FLORIS met het «korte kruis». «S'ils étaient de FLORENT III, comment expliquer alors l'absence de toute monnaie de THIERRY VII, GUILLAUME I et FLORENT IV, c'est à dire de toute la monnaie hollandaise pendant un espace de cinquante ans (1190—1240) dans un trésor composé de monnaies épiscopales d'Utrecht, de Gueldre et de la Hollande?» ²⁾

Wij zullen dus goed doen de tot nu toe aan FLORIS III toegeschreven munten aan dezen geheel te ontnemen.

Laat ons thans overgaan tot de omschrijving van de ons bekende obolen der eerste Hollandsche graven, die, jammer genoeg, weinig in aantal zijn.

1. Obool van DIRK VII (1190—1203). Borstbeeld van

¹⁾ Zie over deze vondst *Revue de la Numismatique belge*. 1860, pag. 172

²⁾ HOOF VAN IDDEKINGE. *Etudes numismatiques. Essai d'une nouvelle classification des monnaies frappées par les comtes de Hollande depuis le XIIe siècle jusqu'au XIVe*. *Revue belge de numismatique* 1874, p. 245.

den graaf, rechts gewend, met strijdinuts op het hoofd en een opgeheven zwaard in de rechterhand, door een parelrandje omsloten.

Omschrift: THEODRIC.

Keerzijde: Gevoet kruis in het veld, in de hoeken waarvan P - A - X - ✱, door een parelrand omgeven.

Omschrift: + HOLLANT COMES. Gladde buitenrand.

Diameter 11 m.M. Gewicht 0.320 gr.

Pl. I, n°. 1. Niet bij VAN DER CHUS. Kon. Kabinet.

2. Zelfde obool. Zelfde borstbeeld maar anders geteekend.

Omschrift: THEODRICVS binnen een parelrand.

Keerzijde: Gevoet kruis met stip in het midden, in de hoeken waarvan P - A - ✱ - X in parelrand.

Omschrift: OHOLLANT COME door een parelrandje omgeven.

Diameter 11 m.M. Gew. 0.250 gr.

Kon. Kabinet.

Pl. I, n°. 2. Afgebeeld in *Cat. STEPHANIK*, pl. III, n°. 244.

De obool van WILLEM I is tot heden toe niet teruggevonden. Onder de zeer talrijke deniers van dezen graaf op het strand van Westenschouwen gevonden, in bezit van den heer J. A. HUBREGTSE te Burgh, komt geen enkele obool voor.

Wel, daarentegen, is aldaar op het strand te voorschijn gekomen een ander zeer zeldzaam muntje van WILLEM I, van het zoogenaamde Brabantsche type, wat de voorzijde betreft: de graaf geharnast te paard

rijdende. Geen omschrift. De keerzijde heeft een dubbel kort kruis in het veld met een \times in elk der hoeken. Zie VAN DER CHIJNS, pl. II, n°. 4.

3. Obool van FLORIS IV (1223—1235).

Hoofd van den graaf met de strijdmuts, rechts gewend; het zwaard achter het hoofd ontbreekt.

Omschrift: **FLORIS** in slecht afgedrukte letters, door een randje afgezet. De teekening van een en ander is minder fraai dan op de obolen van DIRK VII.

Keerzijde: Dubbel kort kruis, gebold.

Omschrift: **HOLLAND.**

Brede, slecht geteekende letters. De stempel is wat versprongen.

Diameter 10 m.M. Gew. 0.270 gr.

Pl. I, n°. 3. Vergelijk VAN DER CHIJNS, pl. I, n°s 12 en 13.

4. Obool? van FLORIS V (1266—1296).

Kopje met gegolfd haar naar links. De hals is door een horizontale lijn afgesloten.

Omschrift: \therefore F **COM** . . . **TNDIE**.

Keerzijde: Gevoet kruis, het omschrift doorsnijdende. Vier vijfbladige roosjes in de hoeken daarvan. Parelrand.

Omschrift: . . . **T**—**DOR**—**DCI**. Parelrand.

Diameter 12 m.M. Gew. 0.340 gr.

Pl. I, n°. 4.

VAN DER CHIJNS, pl. III, n°. 11.

Kon. Kabinet.

Het komt mij voor, dat wij hier niet met een obool, maar met een onvolledigen denier te doen hebben, want, niettegenstaande het stukje zeer is besnoeid, is het

gewicht toch nog hooger en is de middellijn breeder dan van de met zekerheid vastgestelde obolen. Ook ontbreken de klaverblaadjes in de hoeken van het kruis, die zoo typisch den werkelijken obool — zie volgend nummer — kenmerken.

5. Obool van FLORIS V. Kopje met gegolfd haar naar links. Parelrandje ontbreekt.

Omschrift: + F COMES OLLIVM.

Keerzijde: Smal gevoet kruis, het omschrift doorsnijdende. Vier klaverblaadjes in de hoeken. Geen parelrandje.

Omschrift: OO - RO - RA - CI Parelrand aan de buitenzijde.

Diameter 11. Gewicht 0.250 gr.

Pl. I, n°. 5. *Revue belge de numismatique* 1873,
pl. V, n°. 13.

VAN DER CHIJS, pl. IV, n°. 4, maar
daar aan JAN I toegeschreven.

Kon. Kabinet.

Deze obool is het exemplaar door MEYER in de *Revue belge*, onder n°. 13 beschreven en het is tevens het stukje door VAN DER CHIJS aan JAN I toegekend en op plaat IV van zijn standaardwerk als zoodanig afgebeeld.

VAN DER CHIJS heeft vermoedelijk niet meer scherp genoeg kunnen waarnemen en daardoor de driehoekjes aan den steel van de F voor stippen aangezien. Bij aandachtige beschouwing ziet men duidelijk, dat het geen I met drie stippen, maar met twee driehoekjes is, die aan de F behooren. Als tweede bewijs, dat het hier

een muntje van FLORIS V betreft, kan worden aangevoerd het ontbreken van de letter H vóór OLLAN (DIE), een eigenaardigheid, die den geheelen muntslag van FLORIS V kenmerkt, terwijl de munten op naam van JAN I of II steeds COMES HOLLANDIE hebben.

MEYER heeft het stukje door VAN DER CHIJS beschreven niet nader onderzocht, anders zou het hem zijn gebleken, dat het door dezen verkeerd was gelezen. Hoe het ook zij, in het Kon. Kabinet is thans geen obool van een graaf JAN aanwezig. Het exemplaar VAN DER CHIJS, pl. IV, n°. 4 kan dus met gerustheid aan FLORIS V worden toegewezen. Meerdere obolen van het graafschap Holland zijn ons niet bekend.

In de verzameling van het Kon. Penningkabinet te 's-Gravenhage berust thans een hoogst merkwaardig muntje, dat vermoedelijk niet beschreven en uit onze vroegere verzameling afkomstig is. Zie hier de beschrijving er van :

6. Voorzijde: het ontbloote hoofd van den graaf met krullend haar, links gewend, binnen een parelrand.

Omschrift: **W COHES** (h) **OLLANDIE**, tusschen twee parelrandjes. Een klein stukje metaal op de plaats van de h ontbreekt.

Keerzijde: Gevoet kruis tot aan den buitenrand reikende. In de hoeken een vijfbladig roosje.

In den rand: **SIG - DVH - CRV - CIS.**

Pl. I, n°. 6. Diameter 13 mM. Gew. 0.41 gr.

Kon. Kabinet.

Behalve dit eigenaardige omschrift en het ontbreken der roosjes, is het stukje gelijk aan de bij VAN DER CHIJS

op pl. IV, n° 5 en 6 afgebeelde exemplaren van dezen denier, die in plaats daarvan **HONETT DOR - DDI** voeren.

VAN DER CHIJS schrijft beide aan graaf WILLEM III (I van Henegouwen) toe, in tegenstelling met andere numismaten, die van meening waren, dat ze door den Roomsche koning WILLEM II zijn gëmint. HOOFT VAN IDDEKINGE heeft in dezen VAN DER CHIJS gelijk gegeven. In zijn reeds aangehaalde *Études numismatiques* zegt hij, dat, volgens de *Filiation des types* genoemde deniers niet van WILLEM II kunnen zijn geweest «de plus», zoo vervolgt hij, le **Æ** et le **Ⓒ** fermés signalent une autre période postérieure au temps du roi des Romains. Les deniers de GUILLAUME III se rapprochent par leur fabrique de ceux que RENAUD II, fit frapper en Gueldre, depuis que son domaine fut érigé en dūché en 1326, et c'est vers ce temps ou un peu avant déjà que ce type s'évanouit en Hollande» ¹⁾.

Wij vinden de quaestie door deze uitspraak niet geheel uitgemaakt. De bovenvermelde denier van WILLEM III met het omschrift **SIGRVM CRVCIS** komt echter het inzicht van genoemde penningkundigen versterken en het bewijs leveren, dat het muntje door een vorst uit het Henegouwsche huis moet zijn geslagen, daar de woorden **SIGRVM CRVCIS** reeds vroeger op Henegouwsche munten voorkomen. Men treft namelijk dit opschrift reeds aan op munten van de Henegouwsche gravin MARGARETHA VAN CONSTANTINOPEL (1244—1280). Haar kleinzoon JAN I VAN AVESNES (II van Holland) en haar achterkleinzoon onze graaf WILLEM III — als

¹⁾ HOOFT VAN IDDEKINGE, blz. 250.

graaf van Henegouwen de eerste van dien naam — hebben dit voorbeeld gevolgd. Ook de denier van JAN I VAN AVESNES (II van Holland) met dit opschrift, wordt in het Kon. Kabinet bewaard. Het stukje is reeds door VAN DER CHJIS op pl. XLIII afgebeeld en heeft tot omschriften I: **COMES HOLLANDIE** en **SIG - HVH - CRV - SIS** (sic) met vier roosjes in de hoeken van het kruis.

Pl. I, n°. 7. Diameter 13 mm. Zeer slecht zilver. Gew. 0.5 gr.

Volgens VAN DER CHJIS zou hier sprake zijn van een antiek valsch muntje.

De reeds vermelde denier van graaf WILLEM zou dus het tweede Hollandsche muntje zijn, waarop **SIGNVM CRVCIS** voorkomt. Beide munten zijn door graven uit het Henegouwsche huis geslagen.

Deze vrome spreuk, geheel in harmonie met den dweepzieken godsdienstijver der toenmalige vorsten, komt op tal van andere munten voor. Om maar enkele te noemen, vermelden wij die van ARNOLDUS VIII van Loon (1280—1328) van DIRK van Loon, heer van Heinsberg, van JAN II van Brabant (1294—1312) te Maastricht en te Antwerpen geslagen, van REINOUD van Koevorden, van enkele heeren van Kuinre, van GERARD IV van Gulik, van een bisschop van Utrecht enz.

Opvallend is het zeker, dat het **SIGNVM CRVCIS** nog voorkomt op een groot van de stad Groningen, uit de eerste helft der 15^e eeuw. Meest altijd echter zijn het kleine muntjes, als kopjes, esterlingen, ruitergrooten enz., waarop dit zonderlinge omschrift voorkomt.

VAN DER CHJIS dacht, dat het «signum crucis» als een soort beschermmiddel om het besnoeien er van

tegen te gaan op de munten zou zijn geplaatst. Wij zien er liever een uitsluitend vrome uiting uit. Toen dit opschrift voor het eerst op de Henegouwsche munten werd geplaatst, was, wel is waar, het einde van het tijdperk der kruistochten zeer nabij, maar dat der middeleeuwen duurde nog eeuwenlang voort. Een geest van geheimzinnigheid, aan dweepzieken godsdienstijver verbonden, die alles en allen beheerschte, is het kenmerk van die merkwaardige periode.

Aan Dr. FERDINAND FRIEDENBERG ¹⁾ komt de eer toe, te hebben ontdekt, dat vele figuren en teekens op onze middeleeuwsche munten, als kruizen, rozen, cijfers, geheime letters, cirkeltjes, vierkanten enz. van meer beteekenis zijn geweest, dan gewoonlijk daaraan wordt gehecht en dat ze niet uitsluitend als versiering op de munten zijn aangebracht. Een veld van nieuwe studie is daardoor den penningkundigen geopend. Zoo weten wij nu door Dr. FRIEDENBERG, dat de vijfbladige roosjes op de Hollandsche grafelijke munten, gewoonlijk als de roosjes van het munthuis te Dordrecht bekend, vermoedelijk in den beginne aan een godsdienstig symbool zijn ontleend. De symbolische roos, zegt de schrijver, heeft vijf bladen en wijst in de eerste plaats op de vijf wonden van Christus, «dann überhaupt heiliges Blut». De roos komt in het Oude en Nieuwe Testament herhaaldelijk voor. De H. Maagd wordt veelal in een rozenkrans afgebeeld. «Die vielblättrigen Rosen, unter denen zuweilen Sonnenblumen zu verstehen sein mögen», kunnen meestal «als een übliches Sinnbild des Lichtes

¹⁾ *Die Symbolik der Mittelaltermünzen* von Dr. FERDINAND FRIEDENBERG, 1ster Teil. *Die einfachsten Sinnbilder*. Berlin 1913.

vielleicht auch des Heilbegehrens» worden beschouwd. Het kruis, in welks hoeken dikwijls, roosjes, klaverblaadjes, sterretjes, cirkeltjes en andere figuren voorkomen, is al een heel oud symbool, waaraan men oudtijds groote tooverkracht hechtte. Reeds koning HAARON van Noorwegen (1015) liet achter zijn naam IGNVN DEI (signum Dei) ¹⁾ plaatsen, daarbij op de tooverkracht van het kruis doelende.

Het «teeken Gods» komt in *Openbaring IX*, vers 4 voor, met de bedoeling aan allen «qui non habent signum dei in frontibus suis ²⁾ vreeselijke rampen of plagen te voorspellen. Hier wordt dus, zegt FRIEDENSBURG, de koning onmiddellijk door het omschrift onder de beschutting van het kruis gesteld. Het is dus evenzeer met het oog op goddelijken bijstand, dat de Henegouwsche en andere vorsten er toe zijn gekomen hunne munten met het «Signum crucis» te versieren.

Andere vormen van «Signum dei» zijn: Signum salutis, op munten van Luik, Signum dei vivi (Maine Bretagne) Signum crucis (Henegouwen en andere).

Het kruis als figuur genomen is volgens Dr. FRIEDENSBURG «nichts anderes als ein vierteiliges Motiv».

Ook het vierkant, dat op vele oude munten voorkomt, heeft een vrome beteekenis gehad. Het kan zoowel «die Herrlichkeit Gottes oder die Welt» hebben geymboliseerd, dit schijnt niet met zekerheid te kunnen worden uitgemaakt. Dat de cirkel en de slang, die

¹⁾ FRIEDENSBURG, blz. 102.

²⁾ En hun werd gezegd, dat zij het gras der aarde niet zouden beschadigen noch eenige groente, noch eenigen boom, dan de menschen alleen, die het «Zegel Gods» aan hunne voorhoofden niet hebben. *Openbaring, hoofdst. IX*, vers 4.

zichzelve in den staart bijt, symbolen voorstellen van de eeuwigheid, is reeds lang bekend. Wij kunnen nu onze middeleeuwsche munten uit een ander oogpunt gaan beschouwen en aan iedere letter, teeken of figuur meerdere aandacht wijden. Het bovenbeschreven muntje van graaf WILLEM III zou dus met haar vijfbladige roosjes en het «Signum crucis» als omschrift een dubbel godsdienstige beteekenis hebben gehad.

Van de graven AALBRECHT en zijn zoon WILLEM VI zijn een paar uniek gebleven munten bewaard, die zich bij deze serie aanpassen. Alhoewel van geheel anderen stempel, moeten zij toch met een bepaald religieus doeleinde zijn gemunt. Onbeschreven zijn ze niet. Het is echter reeds vele jaren geleden, dat beide muntjes zijn beschreven en afgebeeld, van daar, dat ze aan het meerendeel onzer leden wel onbekend zullen zijn. We hebben ze met het oog hierop opnieuw doen afbeelden.

De eerste dezer beide merkwaardige muntjes komt voor in de *Revue belge*, waar het door J. F. G. MEYER aldus is omschreven:

8. Voorzijde: **ALBE . . . COM . . . HO**. Écusson écartelé Bavière — Hollande posé obliquement, sommé d'un heaume couronné, timbré d'une queue de paon.

Keerzijde: **✠ B . . . I : V E I T : I : N O I . . . N** (Benedictus qui venit in nomine Domini) Croix pattée en coeur la tête du Christ. Argent. Gr. 0.5. *Revue belge*, 1873, pl. V, n°. 14.

Pl. I, n°. 8.

Kon. Kabinet.

MEYER noemt dezen achtsten groot van graaf AALBRECHT terecht een der merkwaardigste munten van het graafschap Holland.

Vóór de 15e eeuw, zegt de schrijver, komt geen enkele heilige figuur op de munten der graven van Holland voor. Tijdens de 15^e eeuw verschenen op enkele gouden munten heiligen als ST. ANDREAS, St. PHILIPPUS, JOHANNES DE DOOPER en andere. Hoofden van heiligen trof men echter op geen enkele munt noch van goud noch van zilver aan. De achtste groot van graaf AALBRECHT is dus de eerste op dit gebied.

Een tweede muntje, dat eveneens een Christushoofd op het hart van het kruis draagt — de zoogenaamde Veronicavoorstelling, het hoofd van Jezus op den zweetdoek afgedrukt, — is van 's graven beroemden zoon WILLEM VI.

Het stukje — een kwart tuin — werd vóór vele jaren op het voormalige kerkhof van Mariekerke, een gehucht bij Meliskerke op Walcheren, gevonden. Het is indertijd door ons in het *Bulletin mensuel de numismatique et d'archéologie*, tome II, p. 146 beschreven en afgebeeld op pl. VIII, n°. 5.

9. De voorzijde is een variëteit van den kwartgroot VAN DER GHIJS pl. XXXVI, n°. 18 en heeft † GVILHƆ † O † hOLA tot omschrift. In het veld een staande leeuw, links gewend, in een tuin of haag van staketsels door een hek gesloten, alles door een parelrand omgeven.

Keerzijde: Gevoet kruis tot aan den buitenrand reikend. In het midden van het kruis een Christushoofd.

Omschrift: ΩΡΩ - ΕΤΑ * h - ΟΛΤ' - † Z * † Ε.

Kwart groot of kwart tuin. Gr. 0.8.

Pl. I, n°. 9.

Kon. Kabinet.

Door WILLEM VI zijn te Valenciennes in Henegouwen dubbele grooten van het tuin-type geslagen, in ons land vermoedelijk niet. De ordonnantie tot het slaan

er van, alsmede van onderdeelen van den tuin is echter den 22 October 1405 uitgegeven. Zij wordt bij VAN DER CHUIS op blz. 274 vermeld «Item sullen wy doen wercken ende munten dubbelde sulvere penningen in onser munten van Henegouwen, die gaen sullen voir twee grooten, ende in onser munten van Hollant Hollantse grooten, halve grooten, quartier grooten, diemen heyten sal tuynkens ende achtendeel van grooten, diemen heyten sal Hollants». VAN DER CHUIS beeldt munten van het tuin-type af op pl. IX n°s 17, 18 en 19, op pl. XXXVI, n°. 18 en op pl. XLIII, n°. 2, alle — n°. 17 uitgezonderd — zijn beneden de waarde van een groot. Een Christushoofd komt er niet op voor. Het is opvallend, dat zoowel het muntje van hertog AALBRECHT als dat van WILLEM VI klein van afmeting zijn. Mogelijk zijn het kerkelijke muntjes geweest, speciaal voor dat doel vervaardigd. Uit eenigszins lateren tijd zijn inderdaad kerkelijke muntjes bekend, daarop geven echter de omschriften het doel der uitgifte aan. (Zie o.a. VAN DER CHUIS, *Gelderland*, blz. 101, n°. 17, waar het omschrift van dit kerkelijk stedelijk Arnheemsche muntje, *concessa matrici ecclesiae*, duidt op de St. Eusebiuskerk aldaar. Zie ook: *Heeren en steden van Gelderland*, pl. VII, n°s 1—3, waar munten beschreven worden, die vermoedelijk aan de hoofdkerk van Zalt-Bommel hebben behoord).

Het is vijftig jaar geleden, dat MEYER het Christus-hoofd-type in de *Revue belge* heeft wereldkundig gemaakt en ongeveer veertig jaren, dat de kwarttuin van WILLEM VI door ons is beschreven. Na dien zijn geen nieuwe munten met het Christushoofd op het

kruis ontdekt; over de oorspronkelijke bestemming er van zijn wij niet wijzer geworden. Het oertype is nog altijd niet teruggevonden. Wij hopen, dat eenmaal het volle licht over deze geheimzinnige munten zal schijnen. Zeer waarschijnlijk zal dit dan aan een muntvondst te danken zijn. Moge deze weldra worden gemaakt!

M. G. A. DE MAN.

